

ДО ПИТАНЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ВАДАМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ

Авторами окреслено особливості професійної діяльності соціального педагога з дітьми з вадами психофізичного розвитку; проаналізовано сутність понять «соціальний педагог», «професіонал», «професіоналізм», «готовність соціального педагога до роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку; визначено організаційно-педагогічні умови формування професіоналізму майбутнього соціального педагога у роботі з дітьми-інвалідами: мотиваційні, організаційні, методичні.

Ключові слова: професіоналізм, соціальний педагог, діти з вадами психофізичного розвитку, готовність до роботи з дітьми-інвалідами.

Постановка проблеми. В останні десятиліття збільшується число дітей з особливими освітніми потребами, котрі відчувають в процесі шкільного навчання різного роду труднощі. Досить часто у таких дітей виявляються проблеми в навчанні, спілкуванні з однолітками. У зв'язку з цим, діти з вадами психофізичного розвитку потребують особливої уваги не лише з боку учителів, але й соціальних педагогів.

Соціальний педагог повинен сприяти інтеграції дітей з особливими освітніми потребами у суспільство, навчити їх адаптуватися до мінливого соціального середовища, а відтак – володіти як професійними, так і специфічними знаннями й уміннями щодо організації роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку. Особливо нагальною постає проблема фахової підготовки майбутніх соціальних педагогів.

У сучасній системі вищої освіти України здійснюються активні пошуки шляхів удосконалення підготовки фахівців для різних сфер професійної діяльності, зорієнтованих на формування компетентності, розвиток творчих та потенційних можливостей, забезпечення ефективних умов для самоосвіти і самовиховання студентів.

Серед різновидів професійної діяльності особливе місце посідає соціально-педагогічна. Вона є складною і багатофункціональною, що зумовлює потребу поглибленого наукового осмислення шляхів організації підготовки фахівців до її ефективного здійснення. Процес професійного становлення майбутніх соціальних педагогів в умовах вищого навчального закладу – це системне педагогічне явище, що має низку цільових змістових компонентів (професійні знання, уміння та навички, особистісні якості тощо). Навчально-виховний процес ВНЗ повинен забезпечити формування у майбутніх соціальних педагогів професіоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні та практичні основи підготовки майбутніх соціальних педагогів відображені у наукових доробках вітчизняних і зарубіжних учених (І. Богданова, Л. Боднар, З. Бондаренко, Р. Вайнола, Ю. Галагузова, Н. Гордієнко, О. Гура, І. Зверева, А. Капська, А. Конончук, Г. Лактіонова, Т. Логвиненко, Л. Міщик, О. Москалюк, Н. Останіна, В. Поліщук, З. Фалинська, С. Харченко, В. Циватая та ін.).

Теоретичні засади особистісного розвитку особистості висвітлюють В. Андрущенко, Н. Ничкало, Я. Цехмістер та ін.

Проведений нами аналіз матеріалів досліджень з проблем підготовки соціальних педагогів у вищих навчальних закладах до професійної діяльності дозволяє зробити висновок про те, що їхня підготовка не в повній мірі орієнтована на роботу з дітьми-інвалідами: практично не зачіпається питання про специфічні особливості і труднощі, з

якими стикається фахівець, який працює з цією категорією дітей. Вивчення ситуації професійної підготовки свідчить про те, що рівень професійної компетентності студентів не забезпечує повною мірою необхідний ступінь готовності фахівців до виконання всієї сукупності ролей і функцій в роботі з дітьми-інвалідами. Це, безсумнівно, ускладнює процес адаптації випускників до професійної діяльності в освітніх установах соціального захисту для дітей-інвалідів, до роботи в сім'ях, які мають дітей з вадами психофізичного розвитку.

Наукова та практична значущість проведених досліджень безсумнівно, але залишається невивченим питання про формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів у роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку, що призводить до загострення в теорії і практиці освіти цілого ряду протиріч: між значним потенціалом наукової спадщини, накопиченої в період становлення системи професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів і неефективним використанням його в системі педагогічної освіти; між необхідністю виконання соціально-педагогічної роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку та недостатньо чітко сформульованою структурою, змістом готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Мета статті – окреслити особливості та шляхи формування професіоналізму майбутнього соціального педагога з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагадаємо, соціальний педагог – спеціаліст, котрий має фахову підготовку певного кваліфікаційного рівня (бакалавр, спеціаліст, магістр) і здійснює соціально-педагогічну діяльність у соціумі; виступає посередником між особистістю і державно-громадськими соціальними службами, захисником інтересів і законних прав людини, помічником у сприянні соціальних ініціатив і пошуку виходу з проблемної ситуації; є експертом у постановці «соціального діагнозу» і визначенні методів педагогічного впливу у вирішенні проблемної ситуації людини [3, с. 179].

Професіонал – це суб'єкт професійної діяльності, з високим рівнем професіоналізму, самоефективності, який має високий професійний і соціальний статус, постійно спрямований на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні і професійні досягнення, що мають соціально-позитивне значення.

Професіоналізм особистості – якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає професійну кваліфікацію і компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок та умінь, (у тому числі таких, що базуються на творчих рішеннях), володіння сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних задач, що дозволяє здійснювати діяльність з високою і стабільною продуктивністю. Це характеристика, що потребує подальшого розвитку [1].

У контексті досліджуваної проблеми особливо актуальною для нас залишається наукова позиція Т. Веретенко, котра доводить, що професіоналізм соціального педагога передбачає високу професійну компетентність – систему науково-практичних знань і умінь, сформованих у процесі навчання та самоосвіти. Дослідниця виокремлює суб'єктивні (моральні установки, що залежать від рівня вихованості особистості) та об'єктивні (терпимість, доброзичливість, чуйність, врівноваженість, витонченість, співчуття, людяність) критерії професіоналізму соціального педагога [2].

Професіоналізм соціального педагога характеризує його компетентність – єдність теоретичної та практичної готовності до здійснення соціально-педагогічної діяльності; є результатом його самореалізації в ході тривалого процесу професійного становлення (як в умовах вищого навчального закладу, так і поза ним), для якого характерні індивідуальна своєрідність і унікальність умов формування.

Готовність майбутніх соціальних педагогів до роботи з дітьми вадами психофізичного розвитку має специфіку, яка надає підстави для її спеціального розгляду в рамках компетентнісного підходу, що орієнтує навчальні заклади на формування конкурентоспроможної та мобільної особистості, готової самостійно приймати компетентні рішення в різних видах професійної діяльності. Специфіка готовності студентів в розглянутому аспекті полягає в оволодінні студентами інтегрованою здатністю взаємодіяти з дітьми з особливими освітніми потребами, спираючись на комплексне медико-психолого-педагогічне вивчення особливостей їхнього розвитку.

Так, майбутній соціальний педагог повинен знати та уміти визначати сутність недоліків у розвитку і відхилень у поведінці дітей та підлітків; з'ясувати причини й умови виникнення аномалій у розвитку та поведінці особистості; здійснювати корекцію та профілактику аномального розвитку дітей; здійснювати аналіз загальної та спеціальної освіти дітей з недоліками у розвитку та поведінці в умовах масової школи; застосовувати сукупність методів, прийомів і засобів корекційно-педагогічного впливу на особистість дитини з вадами розвитку; використовувати сукупність методів профілактичної та корекційно-педагогічної роботи з дітьми із вадами психофізичного розвитку.

Для студента як майбутнього фахівця важливим показником професіоналізму є готовність застосовувати теоретичні знання при розв'язанні проблемних і нестандартних соціально-педагогічних ситуацій, усвідомлення власної відповідальності перед тими, з ким взаємодіє, кому допомагає.

Специфіка та зміст професійної діяльності соціального педагога з дітьми з вадами психофізичного розвитку визначає структуру його готовності до роботи з цією категорією дітей, яка включає блок особистісної готовності, представлений особистісно-професійними якостями, професійною спрямованістю особистості і блок професійної готовності, що включає професійні знання та вміння соціального педагога, що забезпечують успішну роботу з дітьми-інвалідами.

Ми визначаємо готовність студента до роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку як складне, цілісне, динамічне утворення особистості, що характеризує діяльнісну суб'єктну позицію студентів і знаходить свій прояв у вигляді сукупності взаємопов'язаних особистісно-професійних якостей, необхідних для ефективного її виконання, що становить основу професійної компетентності майбутнього соціального педагога в розглянутому аспекті.

Таким чином, формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів залежить від реалізації таких груп організаційно-педагогічних умов :

І група: мотиваційні (реалізують заходи, що формують якісні зміни пізнавальної активності об'єктів навчально-виховного процесу): формування чіткої мотивації навчання та участі у різних формах позааудиторної роботи (як інституційних, так і позаінституційних); формування інтересу до професії та бажання працювати за обраною професією; формування умінь знаходити причини неуспіху та шляхів його розв'язання.

Необхідно також враховувати специфічні особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку, з якими можуть стикнутися студенти. Отож, важливим аспектом розв'язання цього завдання є робота професорсько-викладацького складу щодо формування психологічної, емоційної та моральної готовності студентів до таких випадків.

Формуванню якісних змін пізнавальної активності майбутніх соціальних педагогів сприятиме використання технологій активізації засвоєння навчальної інформації в галузі проблем соціально-педагогічної роботи з дітьми з вадами

психофізичного розвитку (технології інтерактивного (діалогового) навчання; аналіз педагогічних ситуацій; перегляд і аналіз відеозапису); технологій актуалізації особистісно-професійного досвіду роботи з дітьми-інвалідами (технологія тренінгу; технологія проведення майстер-класу; ігрові технології; технологія тьюторства); технологій стимулювання науково-дослідницької творчості (технологія проектної діяльності; технологія мультимедійних презентацій).

На прикладі формування інтересу до роботи з дітьми-інвалідами пропонуємо розгляд таких проблем: «Соціально-правовий захист дітей-інвалідів у контексті діяльності державних органів влади»; «Особливості підготовки соціальних проектів з метою удосконалення змісту та напрямів роботи з дітьми-інвалідами, сім'ями, які їх виховують»; «Проблема відмови батьків від дитини-інваліда»; «Особливості соціалізації дітей-інвалідів, які виховуються в закладах інтернатного типу»; «Проблема усиновлення дітей-інвалідів в Україні»; «Специфіка статевого виховання дітей та молоді з інтелектуальною недостатністю»; «Особливості організації дозвілля дітей, які мають порушення опорно-рухового апарату»; «Особливості організації художньо-творчої діяльності дітей з обмеженими функціональними можливостями»; «Особливості дотримання етичних норм і правил спілкування з батьками, які виховують дитину-інваліда»; «Проблеми взаєностосунків дитини-інваліда з однолітками в умовах загальноосвітньої школи»; «Інноваційні методики роботи соціального педагога з дітьми з обмеженими функціональними можливостями»; «Особливості пересування дітей з ДЦП та проблеми їхнього навчання в умовах загальноосвітньої школи»; «Соціально-педагогічні аспекти організації дозвілля інвалідів»; «Труднощі, з якими стикаються добровільні організації захисту дітей-інвалідів при організації масових заходів»; «Проблеми співпраці державних благодійних організацій»; «Специфіка пошуку коштів недержавними організаціями для реалізації основних напрямів діяльності»; «Особливості проведення профорієнтаційної роботи з молодими інвалідами»; «Проблеми працевлаштування молодих інвалідів»; «Особливості ресоціалізації інвалідів, які відбувають покарання чи повернулися з місць позбавлення волі»; «Особливості залучення волонтерів до роботи з дітьми-інвалідами».

II група: організаційні (регламентують вимоги до структури освітнього середовища вищого навчального закладу): реалізація особистісно орієнтованого та компетентнісного підходів в освітньому процесі підготовки майбутніх соціальних педагогів; структурування змісту дисциплін відповідно до особливостей професії «соціальний педагог»; належна матеріально-технічна база факультетів (інститутів) на яких здійснюється підготовка майбутніх соціальних педагогів.

Особистісно орієнтований підхід передбачає аналіз стану і розвитку особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів, врахування особистісного досвіду, мотивації досягнень тощо.

Застосування особистісно орієнтованого підходу дасть можливість мотивувати майбутніх соціальних педагогів на оволодіння професійними знаннями та вміннями, необхідними для здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку, що сприятиме формуванню професійної компетентності.

Компетентність, за визначенням О. Пометун, потрібно сприймати як об'єктивну категорію, що фіксує суспільно визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень, завдяки яким педагог здатний здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності [4, с. 19].

Нам імпонує наукова позиція сучасної дослідниці М. Рудь, котра доводить, що компетентнісний підхід в освіті, у якому системоутворювальною освітньою метою визнають формування в молодого покоління здатності до ефективної дії, заснованої на загальнолюдських етичних нормах, нині набуває в світі дедалі більшого поширення [5].

У контексті досліджуваної проблеми актуальним є звернення до окреслених завдань національних систем освіти за компетентнісною концепцією ЮНЕСКО, серед яких: «навчитися жити разом», «навчитися пізнавати», «навчитися робити» і «навчитися бути». Цими чотирма системоутворювальними освітніми цілями визначаються життєво важливі компетентності, на формування яких повинна спрямовуватись сучасна професійна освіта.

В аспекті реалізації цієї організаційно-педагогічної умови необхідним є урахування специфіки реалізації таких функцій професійної діяльності: охоронно-захисної, прогностичної, організаційно-комунікативної, посередницької, соціально-педагогічної, соціально-терапевтичної, профілактичної, корекційно-реабілітаційної [3, с. 199].

Ступінь оволодіння цими функціями відображає готовність фахівця до виконання своїх професійних обов'язків з надання допомоги і підтримки різних категорій населення, а отже – дітей-інвалідів.

III група: методичні (включають рекомендації з використання форм, методів і засобів навчання): забезпечення педагогічного супроводу дисциплін циклу професійної та практичної підготовки; використання інтерактивних методів і технологій та засобів навчання, що сприяють формуванню професіоналізму та впливають на забезпечення узгодженої діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу; розширення баз практики.

Педагогічний супровід ми розглядаємо як процес взаємопов'язаної діяльності всіх учасників педагогічного процесу, спрямованого на забезпечення ефективної взаємодії суб'єктів та об'єктів навчально-виховного процесу.

Успішне формування професійної компетентності визначається конструктивною діяльністю суб'єктів навчально-виховного процесу щодо організації діяльності студентів як в умовах аудиторної, так і позааудиторної діяльності.

Шляхи використання можливостей освітнього середовища вбачаємо в інтеграції виховних сил соціуму, розробці та впровадженні соціально-адаптивних програм, розвитку студентських ініціатив, реалізації студентських соціальних проектів, їхньої участі у благодійних акціях, створенні співтовариств на рівнях освітніх установ району, міста, регіону тощо.

Виділені ключові позиції дозволили визначити такі принципи педагогічного супроводу формування професійної компетентності майбутніх соціальних педагогів :

1. Професіоналізація навчальних дисциплін.
2. Урахування регіональних особливостей та соціокультурної ситуації.
3. Співпраця з місцевими органами влади (відділами освіти, методичними кабінетами), соціальними службами регіону, центрами соціально-психологічної реабілітації дітей-інвалідів, інтернатами, спеціальними школами тощо.
4. Розмаїття форм та методів роботи зі студентами з урахуванням їхніх інтересів.
5. Професіоналізму та компетентності викладачів.

Стрижневим компонентом у забезпеченні інтеграції теоретичної та практичної діяльності є практика, спрямована на оволодіння професійними вміннями та навичками, формування науково-дослідницьких умінь і формування особистісних якостей майбутніх фахівців і є засобом розвитку педагогічного мислення, творчого ставлення до професійної діяльності, перевірки їхньої теоретичної підготовки, формування адекватного ставлення до осіб з вадами психофізичного розвитку.

Зазвичай базами проходження різних видів соціально-педагогічної практики слугують соціально-педагогічні установи, розташовані в межах регіону вищого навчального закладу, рідше – за місцем проживання студентів. Ця обставина унеможливорює реальне різноаспектне ознайомлення студентів зі специфікою

соціально-педагогічної діяльності з різними категоріями населення, у нашому випадку – роботи з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Аналіз спостережень, анкетування та опитувань, звітів соціально-педагогічної практики студентів дає підставу стверджувати, що ефективність процесу формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів залежить від узгодженості вимог аудиторної та позааудиторної роботи, розмаїття останньої; активності студентів в оволодінні професійно значущими знаннями, уміннями та навичками; прагнення знаходити конструктивні способи розв'язання соціально-педагогічних проблем; бажання оволодіти технологіями соціально-педагогічної діяльності та їхнього творчого використання у роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Висновки. Аналіз теоретичного і практичного вивчення досліджуваної проблеми в контексті сучасних соціокультурних змін підтвердив важливість і актуальність проблеми формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів у роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку.

Реалізація окреслених організаційно-педагогічних умов формування професіоналізму майбутніх соціальних педагогів у роботі з дітьми з вадами психофізичного розвитку сприятиме не тільки накопиченню та інтеграції теоретичних і практичних знань, умінь, а й постійному збагаченню досвідом; формуванню механізму самоорганізації, самоврядування, самокорекції особистості, розвитку суб'єктної позиції в процесі професійної підготовки.

Перспективи подальших досліджень. Подальшого дослідження потребують питання про роль окремих навчальних дисциплін, міжпредметних зв'язків, волонтерської діяльності у формуванні професіоналізму майбутніх соціальних педагогів.

Список використаної літератури

1. Архипова С. П. Развитие профессионализма социально-педагогических работников с акмеологических позиций / С. П. Архипова, Г. Я. Майборода // Педагогические науки. – Вып. 15. – С. 15 – 28. – Режим доступа : http://www.gnpu.edu.ua/files/VIDANNIY/Visnik_15_2/V15_2_21_28.pdf
2. Веретенко Т. Г. Формування компетентностей майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки [Електронний ресурс] / Т. Г. Веретенко // Інституційний репозиторій Київського університету імені Бориса Грінченка. – Режим доступу : http://elibrary.kubg.edu.ua/369/1/T_Veretenko_VPN_104_SP%26KO_IPSP.pdf
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К., Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
4. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – № 23. – С. 18 – 20.
5. Рудь М. Компетентнісний підхід в освіті / Марія Рудь // Вісник Львівського ун-ту. – Серія Педагогічна. – 2006. – Вип. 21. – Ч. 1. – С. 73 – 82.

*Одержано редакцією 17.11.2014
Прийнято до публікації 27.11.2014*

Аннотация. С. П. Архипова, Л. И. Смеречак. К вопросам формирования профессионализма будущих социальных педагогов в работе с детьми с недостатками психофизического развития. Авторами обозначены особенности профессиональной деятельности социального педагога с детьми с нарушениями психофизического развития; проанализированы сущность понятий «социальный педагог», «профессионал», «профессионализм», «готовность социального педагога к работе с детьми с нарушениями психофизического развития»; определены организационно-педагогические условия формирования профессионализма будущего социального педагога в работе с детьми-инвалидами: мотивационные, организационные, методические.

Ключевые слова: профессионализм, социальный педагог, дети с недостатками психофизического развития, готовность к работе с детьми-инвалидами.

Summary. Svitlana Archypova, Lesya Smerechak. The future social teachers' readiness training for work with children deprived of psychophysical development. *The authors defined the particularities of future social workers' training for work with children with mental and physical disabilities; the essence of the concepts of «social worker», «teacher's social readiness to work with children with impaired mental and physical development» are analyzed. A structure of future professionals' readiness to work with this category children is covered, which includes personal readiness unit (represented by personal and professional qualities, professional orientation of the person) and a block of professional readiness (includes professional knowledge and social teacher's skills, providing successful work with disabled children).*

The organizational and pedagogical conditions of the future social teachers' readiness formation to work with disabled children are defined: motivational, implementing activities, that form the qualitative changes of cognitive activity objects of the educational process, organizational and regulatory requirements for the structure of the educational environment of a higher educational institution; methodical, including recommendations on the use of forms, methods and means of instruction.

Keywords: *social pedagogue, children with psycho-physical disabilities, readiness for work with disabled children.*

УДК 378. 937

Л. М. Вовк

ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ ВНЗ

Авторами проаналізовано сутність понять «гендер», «компетентність», «гендерна компетентність»; акцентовано увагу на визначенні гендерної компетентності як однієї із ключових компетентностей в освіті. Розглянуто структурні елементи гендерної компетентності: когнітивний (знання різних питань гендерної педагогіки і психології), мотиваційний (рівень усвідомленого підходу до реалізації гендерного виховання) та діяльнісний (вміння та навички вирішення типових проблемних педагогічних ситуацій у процесі гендерної соціалізації). Виділено педагогічні умови формування гендерної компетентності майбутніх педагогів в умовах вищого навчального закладу: включення гендерної компоненти до циклу дисциплін професійної та практичної підготовки; внесення у навчальний план підготовки майбутніх учителів спецкурсів із гендерної проблематики; розробка програми практики з урахуванням гендерної складової; урізноманітнення форм та методів позааудиторної роботи, які сприяють формуванню гендерної компетентності.

Ключові слова: *гендер, компетентність, гендерна компетентність, педагогічні умови формування гендерної компетентності майбутніх учителів.*

Постановка проблеми. Необхідність упровадження гендерного компоненту в національну систему підготовки фахівців задекларована в Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Наказі Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту», Національній доповіді «Цілі розвитку тисячоліття Україна – 2013» наголошується на важливості реалізації гендерних підходів в освітніх програмах навчальних закладів різних рівнів акредитації.

Отже, однією із найважливіших проблем української освіти на сучасному шляху змін є формування гендерної компетентності майбутніх педагогів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед пріоритетних напрямів сучасної педагогічної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола гендерних питань у підготовці майбутніх фахівців (С. Вихор, М. Гоголь-Саврій, Т. Грабовська, Т. Дороніна, І. Іванова, В. Кравець, І. Луценко, І. Мунтян, О. Нежинська, О. Остапчук, Н. Приходькіна, Л. Чемоніна, О. Цокур та інші).